

Minareler (Biçimsel Analiz)

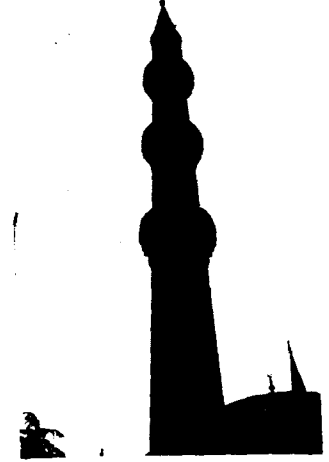
İslâm kentinin simgesi olan minare, ibadet yapısı cami ve mescitlerin vazgeçilmez bir ögesi olmuştur. Osmanlı Mimarlığı'nda bu ögenin özellikle simgesel anlamı değer kazanmış ve kent boyutunda ifadesi niteliksel ve niceliksel güçlenmiştir. Sinan dönemine doğru Osmanlı Mimarlığı'nda yerleşen minare biçimi silindire yaklaşan çokgen prizma gövde-konik örtü bileşimine dayalı bir küttedir. Ortaçağ Anadolu kümbetlerinde geliştirilmiş olan bu kütle biçimi, Sinan yapılarında da benimsenmiş ve ana kütleyle görsel olarak bütünleşmiştir. Ayrıca minare sayısı artırılarak merkezî yönetimin bir güç göstergesi olarak da değerlendirilmiştir.

Minareler deprem, fırtına gibi doğal olaylarla etkilenmiş ve özgün durumlarını koruyamamış mimarlık öğeleridir. Çoğu örnekler gövdeden öteye onarım geçirmiş ya da tümüyle yeniden yapılmışlardır. Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii'nde görüleceği gibi birkaç kez yenilenenler de vardır. Yenileme sırasında kimi örneklerde üslûb değişikliği yapıldığı, kimilerinde de klasik üslûba uygun onarım yapılmasına karşın yer yer özgünlüğü zedeleyici müdahaleler görülmektedir, örneğin Kılıç Ali Paşa Camii. Bu nedenle, minare konusunda bugünkü duruma dayalı tipolojik analiz geliştirmek olanaksızlaşmaktadır. Ancak Sinan'ın ister özgün ister klasik üslûba dayalı onarılmış minareleri incelendiğinde, II. Bayezid döneminin zengin yapıım eyleminin ardından, Sinan döneminde anıtsal camilerde belirli bir minare biçimi oluşturulduğu ve bu biçimin tutarlı olarak merkezde ve eyaletlerde, çok az değişikliklerle uygulandığı dikkati çekmektedir. Belirlenen biçim küçük boyutlu camilerde de benimsenmiş, ayrıca onsekizinci yüzyılın ortalarına değin tutulmuştur.

Osmanlı minaresi onbeşinci yüzyılda kişiliğini arama döneminde dir. Dört minaresi, şerefe sayısı ve minarelerin konumuyla Edirne Üç Şerefeli Camii'nde geleceğe yönelik ilk atılım gerçekleşmiştir. Bu yapıdaki çeşitli uygulamalar onaltıncı yüzyılın anıtsal örneklerine öncülük etmişlerdir. II. Bayezid dönemi camilerinin minareleri ise klasik ölçü, boyut ve beğenin oluşmasına kaynak olmuştur. Özellikle, İstanbul II. Bayezid Camii'nin minareleri Sinan dönemi için bir ön-deneme niteliğindedir. Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında minarenin bölümleri ve minare-cami kütleleri arasındaki ilişkiler yetkinleştirilerek, minare klasik biçimine erişmiştir. Klasikleşme süreci içindeki gelişmeler aşağıda belirtildiği gibi sıralanabilir.

1. Minare Bölümleri:

Sinan dönemi camilerinde genellikle minareye özgü bölümlerin tümü bulunmaktadır. Bunlar 1. temel, 2. kürsü, 3. pabuç, 4. gövde, 5. şerefe, 6. külah,

Edirne, Selimiye Camii kuzeydeki minare.

1)Türk minareleri hakkında yayın sınırlıdır. Bk. S. Çetintaş, "Minarelerimiz" *Güzel Sanatlar Dergisi*, sayı 4, Ankara 1942, s.57-74, S.Eyice, "İstanbul'da Bazı cami ve Mescid Minareleri" *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 10; 1953, s.248-268 S.Eyice, "İstanbul Minareleri" *Türk Sanat Tarihini Araştırma ve İncelemeler*, Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1, s.3-104.

7. alem dir. Buna karşılık Selçuk ve Erken Osmanlı Mimarlığı'nda bölümlerden biri, örneğin kürsü ve pabuç, olmayabiliyordu.

2. Konum:

Minarenin yapı içinde konumu belirlenmiştir. Birkaç örnek dışında, tek minareli camilerde minare kible yönüne göre cami ya da mescidin, kuzeybatısına alınmıştır. Minare batı duvarına bitişik kaide üzerinde yükselir ya da son cemaat yeri örtüsüne oturur. Minareye giriş iç mekândan son cemaat yerinden ya da dışarıdan kaideye açılan bir kapıyla çözümlenmiştir. Minare konumu açısından kural dışına çıkan Kasımpaşa Piyale Paşa, Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa ve Kadiasker Hacı İvaz Efendi camileridir. Piyale Paşa Camii'nde minare giriş eksenini üzerinde son cemaat yeri örtüsüne oturmaktadır². Piyale Paşa'daki değişikliğin yorumu yapılamamakla birlikte, öteki iki yapıda, cami konumunun minare yerinde değişikliği zorunlu kıldığı anlaşılmaktadır. Minare birinde deniz, ötekisinde sur duvarı yönünden alınarak çevreyle yapı arasındaki ilişkinin dolaysız kurulmasına çalışılmıştır. Minare sayısının iki ve dörde çıktığı, örneğin Şehzâde, Süleymaniye ve Selimiye camileri gibi örneklerde, kapalı hacmin öteki köşelerine ve avlu köşelerine birer minare eklenmiştir. Bu tür uygulamanın estetik açıdan kütle biçimlenişine katkısı önemlidir. Yapı ve avlu kütlelerinin köşelerine yerleştirilen minareler, merkezî kubbenin tepe noktasından zemine doğru kademelenen kütle profiline karşıt yönde düşey hareket yaratılarak anıtsallık ve merkezî kütle düşüncesi güçlenmektedir.

Edirne, Selimiye Camii minare detay

3. Kompozisyon içinde yerleşme:

Minare camiden bağımsız bir kule niteliğini Sinan'dan önce bırakmıştır. Sinan'ın camilerinde ibadet mekânı -son cemaat yeri -avlu kütleleriyle bütünleşen bir ögesi olur. Genelde strüktür sisteminden bağımsızdır. Fakat Selimiye Camii'nde payanda sistemi içinde yer aldığı düşünülebilir. Şehzâde Camii'nde kaidenin kemerli nişiyle camiinin batı cephesinde payandalar arasına yerleştirilmiş revakların devamı olarak cephe kompozisyonuna katılmıştır. Çoğu örnekle kaide ve pabuç bitim çizgileri cami gövdesinin yatay çizgilerinin uzantıdır. Süleymaniye ve Selimiye camilerinde ise minare ögesiyle cami kütleleri arasındaki ilişki minare sayıları ve konumlarıyla güçlendirilmiştir. Özellikle Selimiye Camii'nde merkezî mekânlı yapı geleneğini doruğuna oturtan en son öge kuşkusuz camiinin dört köşesine yerleştirilen minarelerdir.

4. Düzen:

Sinan döneminde genellikle her düşey bölüm bir yatay silme ile tanımlanmıştır. Örneğin üç Şerefeli Camii'nin burmalı minarelerinde burma profilli gövde kare kesitten daireye geçişi sağlayan pabuç bölümünden ayrılmamış, pabuçta başlayan dönüş hareketi gövdede devam etmiştir. Oysa Sinan dönemi minaresinde kürsü, pabuç, gövde v.b. ayrımları kesindir. Kaidede silmeli bir korniş, gövde bölümlerinin başlangıç ve bitimlerinde oluk silme (bilezik, simit) kullanılmıştır. Oluk silme düz ya da köşeli olmaktadır³

Edirne, Selimiye Camii şerefe detay

2) Bu tür minare yerleşmesine rastlanmaktadır. Örneğin Tulumcu Hüsam Mescidi.

3) Ögelerin belirlenmesi onaltıncı yüzyılın ikinci yarısının genel estetik anlayışına uymaktadır. Cephe düzenlemesinde de her ögenin silme takımlarıyla çerçevesel olarak tanımlandığı görülmektedir. Bk. Şehzâde Camii.

5. Oran ve Ölçü:

Sinan'ın minarelerinde gövdeler incelmış ve uzamıştır. Edirne Selimiye Camii 85 m.'lik yüksekliğiyle o zamana değin en yüksek minare olarak ünlenmiş olan Edirne Üç Şerefeli Cami 'i (81 m.)geçmiştir. Gövde kalındığı 3.95 m.'e inmiştir (Üç şerefeli'nin 4.58 m)⁴. Ayrıca, gövde bölümleri birinci şerefeden sonra incelmektedir.

6.Malzeme:

Üç şerefeli Cami ile başlayan anıtsal taş minare yapımı Sinan döneminde önce yaygınlaşmıştır. Mescitlerde de taş yapım önem kazanmıştır.

7.Bezeme:

Kürsüde taş oyma bezeme örgeleri bir iki örnek dışında kalkmıştır. Pabuçta üçgen prizmalarla geçiş yüzeyeldir. Gölge-ışık oyunu yaratmazlar. Genelde silindirik gövdenin yüzeyi pahlanarak (12,16) çokgene dönüştürülmüş ve bezeme kullanılmamıştır. Kimi camilerde minarenin görünüşünü inceltmek için pahlanmış kenar köşelerinde çubuklar oyulmuş ve bu çubuklar şerefe altında içiçe geçerek ya da sağır kemerler oluşturarak sonlanmıştır.

Gövdenin yoğun bezeme alanları şerefe altı ve korkuluğudur. Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında minare üslûbunun asal ögesi, bir öteki deyişle takısı şerefelerdir. Minare gövdesinin daire kesitinden daha geniş olan şerefenin daire kesitine geçiş geometriye dayalı bir düzenlemeyle üç, dört ve beş dizide çözümlenen mukarnaslar, bir önceki dönemden daha derin oymalıdır. Sarkıtlar da bir önceki döneme oranla uzun ve iridirler. Korkuluklar dolgu levhalı ya da geometrik geçmeli şebekelerdir. Aralardaki kayıtlar ince ve derin oymalıdır.

Sinan yapılarında renk ögesi olarak kırmızı taş kakma ya da mavi çini bezemeden yararlanılmıştır. Selçuk minarelerinden öteye yaygınlaşan renk ögesi Erken Osmanlı camilerinde önemlidir. Sinan'da minarede renk ögesinin kullanımını sınırlandırılmış, petekte külah sınırına yakın sağır niş dizisi içinde ya da gövde başlangıcında kırmızı küçük kakmalar ve çini levhalar kullanılmıştır.

Erken Osmanlı döneminde minarelerde plastik değerler ve görsel etki-lerde abartma eğilimi vardır. Kürsüde iri köşe sütunları, sağır sivri kaş ya da bursa kemerleri, mukarnas öğeleriyle oluşturulmuş nişler, silmeli çerçeveler pabuçta derin oymalı ve çeşitli türde biçimlenmiş üçgen prizmalar, gövdede derin düşey ya da burmalı yivler; kırmızı taşla geniş bezeme alanları... Sinan döneminde biçimi arılaştırma eğilimi minaredeki bezeme yoğunluğunu azaltmıştır. Kürsü zorunlu olarak yan cephenin düzenlemesine katılır. Pabuçta prizmatik öğeler yüzeyeldir. Gövdenin yüzeyinde çokgen kenar çizgileriyle yalınlık egemendir. Kenar çizgileri ince oluk silmelerle vurgulandığında da yalınlık korunmuştur.

Yukarıda belirtilen nitelikler Sinan'ın tüm minareleri için geçerlidir. Ancak; Şehzâde, Ayasofya, Sokollu, Manisa Muradiye ve Edirne Selimiye camilerinin minarelerinde plastik değerlere daha fazla özen gösterildiği gözlenmektedir. Bu örneklerde şerefe mukarnaslarında gövdenin düşey çubuklarında, şereve külah altı sağır niş dizilerinde yatay silmelerde ve şerefe korkuluklarında üçüncü boyut ve gölge-ışık değerleri artmıştır. Bu grubun arasında en yoğun bezeli Şehzâde Camii'nin minareleridir. Gövdenin birinci şerefeye değin bölümünde

⁴Ölçüler, D. Kuban'ın Selimiye ve Üç Şerefeli rölevellerinden alınmıştır. Sedat Çetintaş'ın ölçülerini tutmaktadır.

düşey çubuklar arasına almaşıklı geçme örgeleriyle oluşan düşey bezeme dizisi bir ay ögesiyle sonlanmaktadır. Ayrıca, kürsü bitim çizgisini ve pabucu yatay palmet dizisi bezemektedir. Plastik açıdan en güçlü görünüşe sahip olan Edirne Selimiye minareleridir. Giderek incelen gövde bölümlerinde farklı değerdeki düşey çubuklar ince ve uzun bir minare görüntüsü sağlamışlardır. Çubuklar, şerefe ve külah altlarında yer alan kalın yatay silmelerden önce, içiçe geçerek son bulmaktadır.

Sinan, Yedikule Hacı Evhad Mescidi ve Hasanzade Mescidi'nde görüleceği gibi, bir grup mescitlerde anıtsal camilerin klasik minare tipini düşey çubuklar, mukarnaslar ve sağır niş dizileriyle uygulamıştır. Ancak, bir grup mescit minarelerinde biçim yaratmakta kendini daha özgür hissetmiştir. Klasik değerlerden uzaklaşmış olan bu tür minarelerde, minare kütleleri mescitten bağımsız tasarlanmıştır. Sokollu Mehmed Paşa adına Büyük Çekmece'de yapılmış olan mescidin minaresi taş merdiven sonunda köşk biçiminde bir şerefeye biçimlenmektedir. Yenibahçe'de kendi adına yaptığı mescit minaresi ise, Osmanlı mimarlığında karşılaştığımız baca kütlelerini anımsatmaktadır.

Minare (Formalistic Analysis)

Minare as the symbol of Islamic city has been the predominant element of mosque architecture. In the early days of Islam a low platform was enough for the call, but as the population of the Islamic city increased a much higher place was needed. The tower form was generally accepted and was generally accepted and was gradually developed.

In the Sinan period minare form of Turkish architecture was standartized with thin and long octagonal body, galleries and conical top. The prototype of sixteenth century minare is actually the minares of Edirne Üç Şerefeli. However, minare form achieved its classical phase with the minares of Bayezit Mosque of İstanbul. Sinan refined this classical form. Achievements of Sinan period in the development of minare could be summarized as follows:

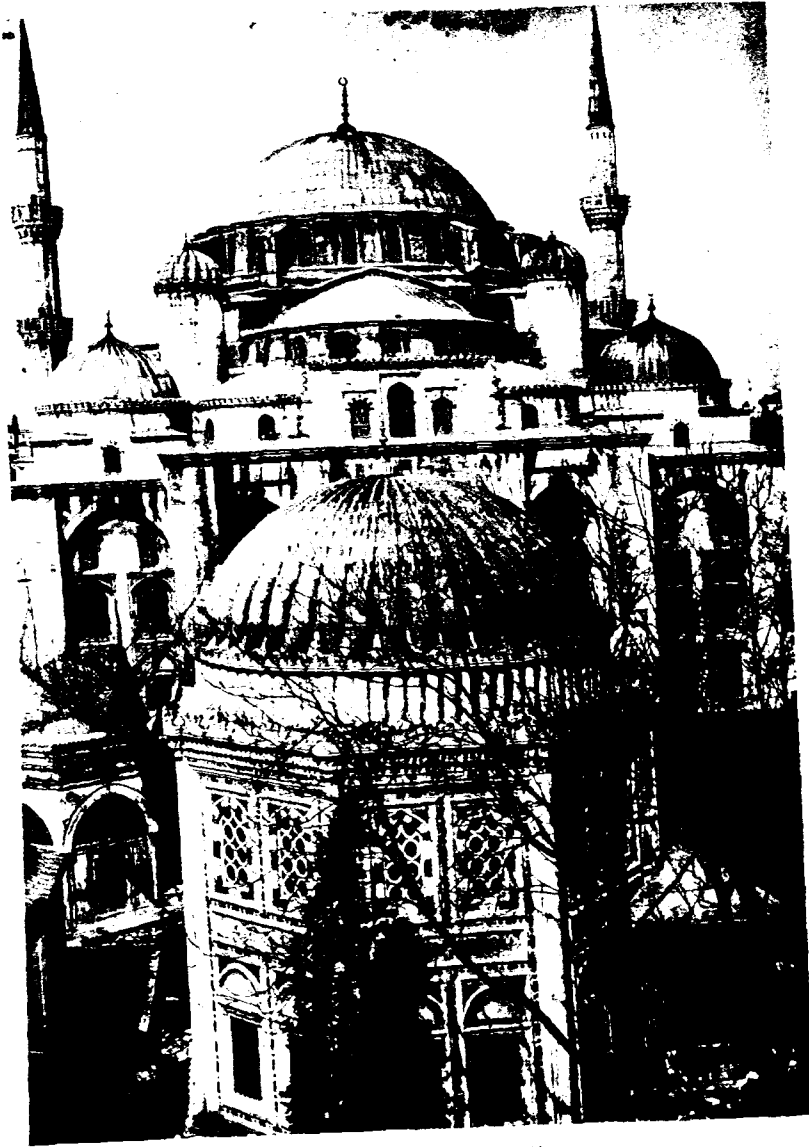
- All the parts are used in series. Before, one or the two might be missing.
- Minare is on the north-west corner. If there is more than one, than they are placed at the corners of the main body or the avlus.
- Minare is in harmony with the mosque building.
- Discipline and order in design are noteworthy. All parts are separated by profiles.
- Size and proportions of the traditional minare has changed.
- Stone is the material
- Minimum amount of decoration is preferred.

• Use of color is also minimumized. Before the conical top, pieces of blue tiles are common.

• Simplicity in form and plastic effect is the main aim.

The above observations are valid for all the mosques of Sinan except Şehzade, Ayasofya, Sokollu, Manisa Muradiye and Edirne Selimiye. The plastic effects in these mosques are more richer, the richest being the Şehzade.

Sinan also preferred the classical minare type in the mesjids, but he searched new forms as in Sokollu Mehmet Paşa, Büyük Çekmece and Yeni-bahçe Sinan Mescidi.

İstanbul, Şehzade Camii